

פרשת וארא

"כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאָרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יֵצְאָתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זֶרְעֶךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּרַגְלֶךָ כִּגְזַן הַיַּרְק: וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתֶם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֲרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לְמִטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מַיִם: אֲרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ הִרְשָׁה אֹתָהּ תִּמְיֵד עֵינֶיךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּהַ מְרִשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה" (דברים י"א)

מזג האוויר הסוער שחווינו השבוע- שיטפונות, גשמי סעף ושלגים, מזכיר לנו את ההבדל בין ארצנו לבין ארץ מצרים, כפי שמופיע בפסוקי הפתיחה (שבאופן יוצא דופן אינם מפרשתנו, פרשת וארא, אלא מפרשת עקב). היחס של המצרים ל'נילוס' נלמד הן מפרעה שיורד היאורה, והן ממכות מצרים הראשונות, ומהם נלמד כיצד מתבטא היחס בין עם ישראל לקב"ה בארצו ובמקדשו.

ליל שבת - לא כארץ מצרים היא

כהפסוקים שחוזר עליהם משה, נאמרו לבני ישראל ביציאתם ממצרים. במצרים סבלו בני ישראל מדברים רבים, אך התנאים הפיזיים היו טובים. מים בשפע - כל שצריך זה להסיט אותם מעט ברגל עד הגינה, קישואים ואבטיחים לרוב, ומעדני דגים הנמשים בקלות מן היאור. לכן בראש ובראשונה מכה הקב"ה במקור השפע שלהם- ביאור. לכן המטה נקרא 'מטה אשר הכה את היאור', ולאחר מכת דם, ממשיכים המצרים 'לחפור סביב היאור'.

לכאורה אין השגחה גדולה מזו שנקבל את פרנסתנו 'ברוח ולא בצער'. ארץ מצרים היא ממש 'גן עדן', כפי שאומר הכתוב: 'כגן ה'- כארץ מצרים'. אך את זה הולכים עם ישראל להפסיד, שכן 'הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה, לא כארץ מצרים

היא'. אך הקב"ה מלמד שבארץ ישראל זה עובד אחרת. מצד אחד אנחנו צריכים כל הזמן לדרוש את ה', שיהיו עינינו נשואות 'אל השמים', אך שכרה בצידה, גם הקב"ה דורש אותנו, צופה בנו תדיר, ומעל הכל אנו רואים אותו:

"יראה כל זכורך כתיב - שיראו פני השכינה, יראה משמע שיתראו לפניו שהוא בא לראותו, הקיש ראייתך לראייתו, כדרך שהקדוש ברוך הוא בא לראותך, כך בא ליראות לו, מה הוא רואה אותך כשהוא שלם שנאמר: עיני ה' אלהיך בה מראשית, אף אתה רואה אותו בשתי עיניך." (רש"י סנהדרין ד:; על דברי הגמרא: כדרך שבא לראות בבית המקדש, כך בא (להראות)

ארץ מצרים היא אולי 'גן עדן', אך חסרה בה 'רוח ה' המתהלכת בתוך הגן'. כיוון שארץ מצרים אינה צריכה גשמים, ממילא גם לא מתפללים בה על הגשם. לעומת זאת בארץ ישראל, 'מראשית השנה ועד אחרית השנה' אנו דואגים לבואו. בכל שנה, בחג הסוכות, העולם נידון מחדש על כמות הגשמים שתהיה במשך כל השנה. אך אין זה מספיק להיות צדיק בתחילת השנה, שכן הפיזור של הגשמים תלוי במעשינו ובתפילתנו התמידית:

"עיני ה' אלהיך בה, עתים לטובה עתים לרעה, עתים לטובה כיצד: הרי שהיו ישראל רשעים גמורין בראש השנה ופסקו להם גשמים מועטים לסוף חזרו בהן, להוסיף עליהן אי אפשר שכבר נגזרה גזרה, אלא הקדוש ברוך הוא מורידן בזמן על הארץ הצריכה להן, הכל לפי הארץ. עתים לרעה כיצד: הרי שהיו ישראל צדיקים גמורין בראש השנה ופסקו עליהן גשמים מרובין, לסוף חזרו בהן. לפחות מהן אי אפשר שכבר נגזרה גזרה, אלא הקדוש ברוך הוא מורידן שלא בזמן על הארץ שאינה צריכה להן לטובה." (ראש השנה י"ז:)

על פי זה ניתן לפרש, שלא רק בבית המקדש הקב"ה מתגלה אלינו, אלא בכל פעם שיורד גשם, בעיתו ובמקומו הראוי, שוב מתגלה הקב"ה. שוב אנו מרגישים את ה' שוכן בתוכנו (או חלילה את ריחוק השכינה). ורמז לדבר: "כִּמְרָאָה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יְהִיָּה בְּעַנְן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כִּן מְרָאָה הַנֶּגֶה סְבִיב הִוא מְרָאָה דְמוֹת כְּבוֹד ה' וְאֶרְאָה וְאֶפֶל עַל פְּנֵי". אך גם בלי להגיע לרמזים עליונים, מביא המב"ט משל יפה:

"כי אפי' המים הצריכים לשתיה הם מהשמים, כל שכן הצריכים לזריעה. ומפני שנראה זה חסרון בא", לזה אמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד ורואה מה שהיא צריכה ליושביה, ומשלים חסרונו בכל יום, וסיבת זה הוא כדי שיהיו עיניהם תלויות לשמים, ולהורות שעין השגחתו והשפעת חכמתו עליך מצד שהוא אלהיך ביחוד בארץ ישראל. ואמר מראשית השנה ועד אחרית שנה. כי בענין דרישתו אותה תמיד כל כך בעין יפה, הוא משלים חסרונו באחרית השנה כמו בתחלתה." (ספר בית אלוקים, שער התפילה)

סעודת שבת

השפע פועל כשיש מקדש

ראינו שהצורך בגשמים אינו חסרון, כפי שנראה ממבט ראשון, אלא הוא מראה שהקב"ה תמיד איתנו. שהרי יש שתי אפשרויות לתת שפע בעולם. האחת 'לתת וללכת', כפי שקורה במצרים. מכאן ואילך 'תסתדרו לבד'. מצד שני, בארץ ישראל, תמיד 'עיני ה' אלוך בה'. יום יום, מראשית השנה ועד אחריתה. כך למרות שהמים ניתנו בתחילת השנה, בתפילה על הגשמים בעת ניסוך המים - ה'מפתח של הגשמים', כמה לפתוח את השיבר בכל רגע נתון, משתנה לפי זכותנו להתגלותו של הקב"ה. דבר זה עובד רק בארץ ישראל, אך פועל בשלמותו רק כשיש בית מקדש.

כפי שמעיד שלמה בתחילת ימי הבית הראשון: "בְּהֶעָצֵר שָׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר כִּי יִחְטְאוּ לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת שִׁמְךָ וּמַחְטָאתֶם יָשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֶנּוּ" (מלכים, א', ז')

וכפי שמסביר חגי הנביא לעם ישראל, בימי שיבת ציון, טרם שנבנה המקדש השני: "הֲעַת לָכֶם אֲתֶם לְשֶׁבֶת בְּבִתְיֶכֶם סְפוּנִים וְהַבֵּית הַזֶּה חָרַב ... כֹּה אָמַר ה' צָב-אוֹת ... עָלוּ הָהָר וְהִבַּאתֶם עֵץ וּבְנִינוּ הַבַּיִת ... יַעַן בֵּיתִי אֲשֶׁר חָרַב ... עַל כֵּן עָלִיכֶם כָּל־אוֹ שָׁמַיִם מָטָל ... וְאֶקְרָא חָרַב עַל הָאָרֶץ." (חגי, א')

הצד השני של המשוואה, הוא שכשאין בית מקדש, אז השפע לא יורד כראוי, ואף אנו לא רואים בכל גשם את התגלות הקב"ה:

"אמר רב חסדא מיום שחרב בית המקדש אין הגשמים יורדין מאוצר טוב, שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וישראל שרויין על אדמתם גשמים יורדין מאוצר טוב, בזמן שאין ישראל שרויין על אדמתם אין גשמים יורדין מאוצר טוב." (בבא בתרא כ"ה:)

(הערה: בהמשך הגמרא יש תיאור מעניין ומסובך מהו 'אוצר הטוב'. הגמרא מלמדת אותנו שהברכה של הגשמים תלויה לא רק בכמותם, אלא בסוג הרוח. הגמרא עושה דיון מורכב בשאלה 'היכן נמצאת השכינה' וכוחם של הרוחות-הצפונית, המזרחית וכן הלאה. הגם שאנחנו לא מבינים במעשה בראשית וסודות הבריאה, אנו רואים שהגמרא מקבילה בין 'כוחות הטבע' לבין התגלות השכינה בעולם).

לעניין שלנו: הגמרא מדגישה שלושה דברים הנחוצים להשלמת התהליך - ל'ירידת גשמים מאוצר הטוב': בית המקדש, ישראל שרויים על אדמתם ועושים את רצונו של הקב"ה. כש'יפתח ה' לך את אוצרו הטוב', את המקדש, אז הוא יוכל 'לתת מטר ארץך בעתו'. עיון בגמרא מעלה שהכל תלוי במעשים הטובים שלנו, אך גמרא אחרת מלמד אותנו שהמקדש הוא הבסיס לכל:

"על הזיקים ועל הזוועות ועל הברקים ועל הרעמים ועל הרוחות הוא אומר ברוך שכוחו מלא עולם.

אליהו זכור לטוב שאל לר' נהוריי מפני מה באין זוועות לעולם אמר ליה בעוון תרומה ומעשרות. כתוב אחד אומר 'תמיד עיני ה' אלהיך בה' וכתוב אחד 'המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו'. הא כיצד יתקיימו שני כתובין הללו בשעה שישראל עושין רצונו של מקום ומוציאין מעשרותיהן כתיקונן תמיד עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה ואינה ניזוקת כלום. בשעה שאין ישראל עושין רצונו של מקום ואינן מוציאין מעשרותיהן כתיקונן המביט לארץ ותרעד. אמר ליה בני חייך כך היא סברא דמילתא. אבל כך עיקרו של דבר אלא בשעה שהקב"ה מביט בבתי תיטריות ובבתי קרקסיות יושבות בטח ושאנן ושלוחו ובית מקדשו חרב הוא אפילו לעולמו להחריבו." (ירושלמי ברכות ס"ד.)

המשנה במסכת ברכות אומר שעל הזוועות 'מברכים שכוחו וגבורתו מלא עולם. הזוועות הם שם כולל ל'זעזועים' בעולם: רעידות אדמה, הרי געש וכל פגעי הטבע. כשאליהו הנביא שואל את רבי נהוראי 'על מה באות זוועות לעולם', רבי נהוראי עונה: 'שאין מקיימים מצוות התלויות בארץ'. מידה כנגד מידה. אך אליהו מתקן אותו: 'כך עיקרו של הדבר: כשהקב"ה רואה אומות העולם בטח ושאנן ובית מקדשו חרב, הוא מאפיל את העולם ומזעזעו'.

הדברים מבהילים! ברגע שאין בית מקדש העולם יוצא משיווי משקלו. 'ה' ממרום ישאג וממקונו קדשו יתן קולו, ישאג ישאג על נוהו'. הזוועות מתרחשות כיוון ש'אריה שואג על נוהו' שחרב. המקדש הוא החיבור בין שמים לארץ, וכשהחיבור מנותק אז העסק לא פועל.

סעודה שלישית

הגשם - סימן לקשר שלנו

הגשמים היוו מאז ומעולם את הסימן לקשר שלנו עם הקב"ה. כבר בראשית ימי הבריאה, מלמדת אותנו התורה שבלי אדם לא יהיו גשמים:

"וְכָל שִׁיחַ הַשָּׁדֶה טָרַם יִהְיֶה בְּאַרְץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׁדֶה טָרַם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֶל-הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעֵבֶד אֶת הָאֲדָמָה."
(בראשית ב', ה')

בבית המקדש אנו נראים לפני ה' ורואים 'את פני האדון ה'' וממילא ניתן לתקשר ולהיות קשורים.

"המשנה הזאת בא לבאר לך, כאשר נחרב הבית, שנמשך אחר זה חסרון בעולם הזה, במה שבית המקדש שלימות לכל העולם, וכאשר חרב בית המקדש היו התחתונים נבדלים מן העליונים. כי על ידי בית המקדש, שהוא בתחתונים, יש להם לתחתונים דביקות וחבור בעליונים, ולפיכך היתה הברכה. ואמר אין יום שאין בו קללה. כי בבטול בית המקדש בטלה הברכה מן העולם. וכל יום קללתו מרובה משל חברו. וביאור זה, כי השנוי גורר אחריו שנוי. ולפיכך כאשר חרב בית המקדש, היה זה גורם קללה במה שקבל העולם השתנות ויציאה חוץ מן הסדר, כמו שאמרנו. וזה גורר אחריו עוד שנוי יותר. ולכך כל יום קללתו מרובה משל ראשון." (מהר"ל נצח ישראל, פרק כ"ב)

בית המקדש הוא המקשר 'בין העליונים ובין התחתונים', ואז העולם בשיווי משקל. כידוע, ברגע שדבר יוצא מהאיזון אז הכל בתהליך של נסיגה. לכן 'כל יום מרובה קללתו מחברו'. אך המקדש הוא לא פתרון פלא, ואינו עומד בפני עצמו. הדבר תלוי באדם, במעשיו ובתפילתו בארץ ישראל בכלל ובבית המקדש בפרט.

"הנה נתבאר שיש הכנה גדולה לשפע האלהי במקום זולת מקום, וכמו כן המקום שהוא מוכן להתפלל בו, כבר הוכן להיות תפלת ישראל נשמעת בו, ולכן המתפלל בו אפי' יחיד ואפילו בלי כוונה שלימה הוא קרוב להיות תפלתו נשמעת, וכמו שמצינו בכלב שהלך להשתטח על קברי אבות כדי שיציליהו השם מעצת המרגלים, שהיה בטוח שישמע תפלתו באותו מקום המקודש מצד היות בו אבות הקדושים וגופותם בהיותם חיים היו כלים להשתמש בהם בדבר שבקדושה, גם כי היה לו כוונה אחרת גם כן שבזכותם ינצל מעצתם כדי שיכנסו ישראל לארץ ויתקיים היעוד שיעד להם הש"י שיתן לבניהם את ארץ כנען:

וענין היות התפלה נוכח ארץ ישראל וירושלים ובית המקדש הוא דבר עיקרי לתפלה, וכמו שלמדו (ברכות ל') מפסוקי תפלת שלמה שנאמר (מלכים א' ח') והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת והבית אשר בניית וגו' והתפללו אליך דרך ארצם וגו', כי בהיות א"י וירושלים ובהמ"ק מוכנים לקבלת התפלה כמו שאמרתי, צריך האדם להתפלל נכחם, להכיר ולרמוז שהוא מתפלל לאל ית' השוכן במקומות המוכנים האלו, כי המתפלל בתפלתו מדבר לנכח כאילו מדבר עם השכינה, ולזה צריך להפוך פניו אל מקומה,

ועיקר תפלותינו הם י"ח ברכות שאנו מתפללין שלוש פעמים בכל יום, ותקנו אותם כאילו מדבר עם השכינה לנוכח, ברוך אתה, אתה גבור, אתה קדוש, אתה חונן, השיבנו וגו', רצה, מודים אנחנו לך וגו', ולזה צריך גם כן שיהפוך פניו אל מקום שכינתו, כמדבר איש אל חבירו שמדבר לו פנים אל פנים, בפרט בתפלת י"ח שהוא לנכח, כי במה שמתפלל האדם בישיבה כמו ק"ש וברכותיה אין צריך להיות נוכח השכינה, וכן תקנו הברכות קצתם לנוכח וקצתם בנסתר, ואפילו בברכה א' בא"י יוצר אור וגו' לנוכח, וטובו מחדש בכל יום וגו' לנסתר, אל ברוך וגו' בנסתר, הבוחר בעמו ישראל בנסתר, אמת אלהי עולם מלכנו וגו' בנסתר, וכן בברכות ק"ש של ערבית, ולזה אין אנו מתפללים אותם בעמידה ונוכח השכינה." (ספר בית אלוקים, שער התפילה)

ה'בית אלוקים' מדגיש שאנחנו ברוב תפילותינו מדברים בלשון 'נוכח'. אתה גיבור, רפאנו וכדומה. זהו ההבדל הגדול בין מצרים לארץ ישראל. ככל שאתה יותר קרוב אל הקודש, הקב"ה מתגלה אליך יותר. לכן ניתן לפנות לקב"ה, כאילו הוא נמצא פנים מול פנים. בבית המקדש, אתה גם מצליח להרגיש את זה. בארץ ישראל, כשהקב"ה נותן לנו גשם, הוא מעניק לנו אותו ביד. לפעמים ברכה מרובה ולפעמים מועט. תלוי בנו ולפי הצרכים בכל עת. במצרים, לעומת זאת, הוא (ויותר נכון לומר, אחד ממלאכיו - שליחיו) ממלא את המזווה באוכל לפי זכויותינו בתחילת שנה ומביט בנו מרחוק.